

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Revista de Bioética y Derecho

Perspectivas Bioéticas

www.bioeticayderecho.ub.edu - ISSN 1886-5887

BIBLIOTECA DE BIOÉTICA

Rellegint Ronald Dworkin

ALBERT ROYES I QUI *

OBSERVATORI DE BIOÈTICA I DRET DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

La Revista de Bioética y Derecho es va crear el 2004 a iniciativa de l'Observatori de Bioètica i Dret (OBD), amb el suport del Màster en Bioètica i Dret de la Universitat de Barcelona: www.bioeticaidret.cat/master. En 2016 la revista *Perspectivas Bioéticas* del Programa de Bioètica de la Facultat Llatinoamericana de Ciències Socials (FLACSO) s'ha incorporat a la Revista de Bioética y Derecho.

Aquesta és una revista electrònica d'accés obert, el que significa que tot el contingut és de lliure accés sense cap cost per a l'usuari o la seva institució. Els usuaris poden llegir, descarregar, copiar, distribuir, imprimir o enllaçar els textos complets dels articles en aquesta revista sense demanar permís previ de l'editor o l'autor, sempre que no hi hagi lucre en aquestes operacions i sempre que es citin les fonts. Això està d'acord amb la definició BOAI d'accés obert.

* Albert Royes i Qui. Doctor en Filosofia, membre de l'Observatori de Bioètica i Dret de la Universitat de Barcelona. E-mail: aroyes@ub.edu

Sempre és un exercici interessant tornar a llegir llibres que hom considera clàssics i descobrir com, malgrat el pas del temps, mantenen l'interès i segueixen sent font de debats intensos i també d'aprenentatge. Això és el que, al meu parer, passa amb el llibre de Ronald Dworkin *El dominio de la vida*¹, i que porta el subtítol ben explícit de *Una discusión acerca del aborto, la eutanasia y la libertad individual*. Però també podria portar un segon subtítol, com ara *Manual de tècniques d'argumentació per dissoldre/resoldre dilemes ètics i jurídics*, perquè crec que és justament això, a més del contingut substantiu innegable del llibre, el que fa que mantingui plenament l'interès. En tot cas, això és el vull posar de relleu amb aquest article, sense pretendre fer de jurista amateur.

Com es diu, tots els textos tenen un context, i en el cas d'aquest llibre aquest context és, si més no, doble.

D'una banda, als anys 80 i 90 del segle passat l'enfrontament ideològic (i massa sovint, també físic) entre els partidaris de l'avortament voluntari i els seus contraris als Estats Units era d'una duresa extrema. Anys abans, el 1973, el Tribunal Suprem nord-americà havia establert, amb la sentència *Roe vs. Wade*, que cap Estat no podia impedir o prohibir l'avortament voluntari dins els dos primers trimestres de gestació. Aquesta sentència segueix vigent tot i els canvis periòdics en la composició del Tribunal Suprem. Per aquesta raó, l'autor dedica bona part del llibre a analitzar en detall aquesta sentència.

D'altra banda, el peculiar sistema constitucional i judicial dels Estats Units, ben distint de l'heretat del dret romà que coneixem. Allí, la guia són els principis establerts a la Constitució fundacional de 1787 i, sobretot, les esmenes que configuren la Carta de Drets, aprovades el 1791. En relació amb el llibre que comentem, és d'importància cabdal la Primera Esmena, que prohibeix l'aprovació de cap llei que estableixi com a oficial una religió determinada, o que impedeixi, minvi o infringeixi les llibertats de culte, d'expressió, de premsa, de reunió, i el dret de petició i de rescabament, perquè és en aquesta base constitucional que es fonamenta l'argumentació de l'autor.

I com ho fa R. Dworkin això? Doncs, resumint molt, utilitzant una concepció molt àmplia de "religió" o de "creença religiosa", i inventant-se una mena de teologia secular o laica que gira al voltant del caràcter "sagrat" de la vida humana i que li serveix per construir un argument no pas en contra sinó *a favor* de la permissivitat de l'avortament voluntari (dins els terminis que fixa l'esmentada sentència *Roe vs. Wade*) i de l'eutanàsia, prioritzant una visió de la vida humana basada en un projecte de vida personal i no com a mer objecte biològic.

¹ Dworkin, R. *El dominio de la vida*. Barcelona: Ariel, 1994.

En aquesta línia, la llibertat religiosa que consagra la Primera Esmena li permet elaborar aquesta filigrana argumentativa a favor de les lliures decisions individuals de les persones —que sí que tenen un projecte de vida personal, i no el fetus— en base a la pròpia consciència i al sentit de la dignitat de cadascú, és a dir, allò que l'autor anomena una “creença religiosa laica”.

Atès que tant en la qüestió de l'avortament voluntari com de l'eutanàsia, o l'ajuda al suïcidi, hi ha hagut avenços prou significants en diferents països, on pot raure l'interès de reprendre ara, més de vint anys després, aquest llibre i de recomanar-ne vivament la lectura? Com ja he dit abans, perquè mostra en acció un mètode d'argumentació sofisticat i complex que clarament aposta pel valor superior de la llibertat humana (la llibertat, “únic dret innat”, com sovint repetia el professor Ramon Valls que deia Kant). Com que a casa nostra la qüestió de l'eutanàsia continua encallada i l'avortament voluntari sempre està amenaçat de restriccions i dificultats, conèixer l'elaborat argumentari de R. Dworkin al seu favor pot ser molt útil i necessari.

El peculiar sistema judicial-constitucional nord-americà atorga al Tribunal Suprem d'aquell país un poder enorme, el de vetar l'aplicació de lleis aprovades en qualsevol Estat. A més, un nou Tribunal Suprem pot revocar sentències dictades per un d'anterior. La pregunta pertinent és: en què es basen els jutges del Tribunal Suprem per vetar, o per no fer-ho, una llei aprovada en un Estat? Doncs en la interpretació que facin de la Constitució i de les seves successives Esmenes. Per això és interessant llegir com Dworkin analitza la Constitució², afirmant que *no* ha d'entendre's com una llista limitada i tancada de drets individuals específics —que les diferents Esmenes aprovades van ampliant contínuament— que en el seu moment es van considerar importants i que per aquest motiu es van inscriure a la Constitució; al contrari, l'autor diu que cal entendre-la com un compromís explícit i públic d'assolir certs ideals de “moralitat política”, que cada generació de ciutadans, advocats i jutges, ha d'estudiar i reelaborar, si així ho creu convenient, de comú acord.

D'aquí en treu la primera conclusió sobre la sentència *Roe vs. Wade*: la llibertat de decisió de la dona embarassada en matèria d'avortament voluntari és una conseqüència necessària de la llibertat religiosa (o llibertat de consciència, com també en podem dir) que defensa la Primera Esmena i, per tant, les dones tenen dret a prendre, si és el que volen, aquest tipus de decisió.

Entrem, però, en detalls. D'entrada, l'autor ens diu que “no semblen viables les propostes de resoldre la qüestió de l'avortament voluntari per mitjà d'un acord, per més raonable que això pugui semblar”³. El motiu que en dóna és que les posicions antagòniques que intervenen en aquest debat, expressades amb la fórmula “Té el fetus [o embrió, o preembrió] drets i interessos propis

² Vegi's en especial les pàgines 38 i ss del llibre.

³ Dworkin, R. *op.cit.*, p. 17.

des del moment que ha estat concebut?”, no permeten arribar a cap acord; és un “xoc d’absoluts” que genera un dilema irresoluble i que és font d’enfrontaments violents.

Per això, Dworkin planteja el debat sobre unes altres bases i amb altres arguments, buscant d’identificar i eliminar el que ell mateix anomena “confusió intel·lectual” al voltant d’aquesta qüestió. I, com veurem més endavant, aplicarà el mateix argument, per analogia, a la qüestió de l’eutanàsia.

A tot el món (o gairebé) el conflicte ho és entre els drets individuals i el suposat valor “intrínsec” de la vida humana. L’eutanàsia o l’ajuda al suïcidi serien “immorals” malgrat el dret de les persones a determinar els seus propis i millors interessos, perquè la vida de les persones (i en opinió d’alguns, també del fetus) és “sagrada”, té un valor “intrínsec” sobre el qual no es pot debatre ni legislar res. Aquest és, resumint molt, l’irresoluble conflicte d’absoluts de què parlava.

Però dit això, exposats així els termes del debat, Dworkin proposa una mena de salt mortal argumentatiu segons el qual hi ha un argument que gairebé tothom comparteix: quan la vida humana individual és “sagrada”, i que posar fi deliberadament a una vida humana és immoral. No obstant, immediatament després ens diu que pensar així *no* és contradictori amb defensar que la decisió d’avortar voluntàriament, o no fer-ho, ha de ser de la dona embarassada, perquè només ella és la titular dels interessos en joc més importants i perquè és qui pot *decidir en consciència* millor que ningú altre.

Aquest tipus d’argumentació connecta directament amb la tradició que defensa la llibertat de consciència en les democràcies, perquè, en definitiva, els arguments en contra de l’avortament voluntari (i de l’eutanàsia) són “religiosos”, és a dir, basats en la creença en el valor suprem de la vida humana, la qual cosa fa que hagin de ser considerats com a temes de consciència individual que no incumbeixen ni a l’Estat ni al codi penal.

Exposa, poc després, que les posicions contràries o tolerants amb l’avortament no són sempre a blanc o negre, sinó que recorren tota una gamma de grisos, bé sigui admetent excepcions a la prohibició, bé sigui condemnant l’avortament per raons “trivials”. A fi de mostrar-ho, l’autor fa un recorregut per les dues postures principals que participaven en la controvèrsia sobre l’avortament als anys 80 i 90 del segle passat: les religions tradicionals, fortament fonamentalistes, d’una banda, i el moviment feminista, de l’altra. És un debat prou conegut que no cal reproduir aquí.

Amb tot això, Dworkin arriba a la conclusió que l’autèntic debat a escala planetària rau no en si el fetus és una persona o si no ho és, sinó que el desacord de fons és sobre quina ha de ser la interpretació correcta d’una idea que gairebé tothom comparteix i que l’autor anomena el “caràcter sagrat”, la “sacralitat” o el “valor intrínsec” de la vida humana. És a dir, que trasllada el

debat a una discrepància sobre concepcions diferents del valor i el propòsit de la vida humana, i també del significat i la naturalesa de la mort humana.

El capítol 3 del llibre (*Què és sagrat?*) entra de ple en aquest debat amb la intenció de sortir de discussions estèrils i de buscar elements d'acord que permetin resoldre conflictes i desfer dilemes. Exposa algunes intuïcions (o creences) que Dworkin pensa que compartim la majoria dels humans, i que són: que és intrínsecament lamentable que una vida humana, un cop ja ha començat el seu camí, acabi prematurament; i que la mort prematura és errònia en ella mateixa, encara que potser no ho sigui per a algunes persones.

Dit sigui de passada, aquest és una distinció típica d'aquest autor, que també aplicarà al cas de l'eutanàsia: morir a petició pròpia, morir voluntàriament, és, en general, "moralment dolent" perquè contradiu un valor molt extensament compartit entre els humans (el valor "intrínsec" de la vida humana), però en situacions determinades i per a persones determinades la mort voluntària és possible que vagi a favor dels seus millors interessos.

Tornem al capítol 3, ja esmentat. Dworkin s'expressa en termes menys abstractes i menys abstrusos quan distingeix entre el que ell anomena la "inversió biològica" en la vida i la "inversió humana" en la vida. Aquesta segona "inversió" (l'analogia terminològica amb el sistema econòmic del seu país és colpidora!) comporta decisions, eleccions, prioritats reproductives dels adults que *no* haurien de veure's limitades pel fet de no poder avortar voluntàriament. L'èmfasi en un o altre tipus "d'inversió" diferencia entre conservadors i fonamentalistes, d'una banda, i liberals, de l'altra, encara que la gradualitat en el desenvolupament fetal és un factor significatiu i molt rellevant per a gairebé tothom.

En els extensos i, al meu parer, complicats capítols 4 i 5, Dworkin analitza exhaustivament la ja esmentada sentència *Roe vs. Wade* i l'argumentació que hi va fer el Tribunal Suprem nord-americà. En síntesi, ens explica que la Constitució nord-americana selecciona determinades llibertats i les converteix en drets constitucionals específics (recollits en la Carta de Drets) que l'Estat no pot restringir o anul·lar, con seria el cas si lleis estatals prohibissin o impedissin l'avortament voluntari, perquè privarien les dones embarassades d'una "llibertat d'oportunitats" que *per a elles* són essencials. Obligar una dona, amb tota la força de la legislació, a continuar un embaràs no desitjat ve a ser una mena d'esclavisme, o en paraules de Kant, és considerar-la com un mitjà i no com un fi en ella mateixa. No hi ha tampoc raons imperatives (com ho seria, per exemple, la protecció de la salut pública) que autoritzin la prohibició de l'avortament voluntari. Predomina, per tant, un dret constitucional a la privacitat, i és ben clar que les decisions reproductives cauen dins d'aquest àmbit.

Com de passada, Dworkin ens introdueix al debat sobre la laïcitat preguntant-se: pot un Estat imposar a tots els seus ciutadans la visió que la majoria tingui sobre allò que és sagrat? Es pot considerar, constitucionalment parlant, que un fetus és una persona amb drets constitucionals? La resposta que Dworkin dóna a aquestes dues preguntes és *negativa*, des del marc d'una interpretació liberal i no fonamentalista de la Constitució com la que ell defensa.

En treu també una altra conclusió, més típicament jurídica que ètica: una Constitució *de principis* (és a dir, que exigeix que es respectin els principis fonamentals de llibertat i d'igual respecte i consideració per a tots els ciutadans) és com una mena de *condició predemocràtica* legítima que exigeix dels governs i dels jutges que tractin els ciutadans com iguals i que respecti les llibertats individuals i el sentit individual de la dignitat de cada persona. Sense aquest prerrequisit no hi ha democràcia genuïna, "perquè, en aquest cas, la majoria no tindria un dret moral legítim de governar"⁴.

L'autor acaba aquesta part del llibre, dedicada enterament a l'avortament voluntari, amb l'irònic comentari de que donar llum verda (el 1993) a la importació als Estats Units de la RU-486, que permet l'anomenat avortament farmacològic, obrirà la possibilitat d'un avortament més segur, més confidencial i també més econòmic, i que ja no dependrà ni del govern ni dels jutges del Tribunal Suprem.

El capítol 7, titulat *Viure i morir*, està dedicat a la qüestió de l'eutanàsia (i de l'ajuda al suïcidi), quan, diu l'autor, "la vida de veritat s'ha acabat"⁵. I ho analitza en base als mateixos arguments que ja ha exposat en parlar de l'inici de la vida fent una analogia argumental evident.

Dworkin comença reconeixent l'important paper de les decisions individuals basades en la *Patient Self Determination Act* (de 1991), que permet, entre altres, el refús de tractaments de suport vital i l'atorgament de documents de voluntats anticipades. Però, a més de decisions individuals, cal prendre decisions polítiques, és a dir, col·lectives. La pregunta que l'autor es fa és: "Tenen els nord-americans un dret constitucional a morir?"⁶, la qual cosa equival a preguntar-se: "Com hauríem de pensar, en tant que comunitat, sobre quan i com morir?"⁷ Perquè tot i que el suïcidi no està penalitzat, hi ha persones que per raons de malaltia o discapacitat, i sent plenament conscients, no són capaces de suïcidar-se sense ajut d'altres, i qualifica d'*irracional* el fet que

⁴ Dworkin, R. *op.cit.*, pp. 164 i 165.

⁵ Dworkin, R. *op.cit.*, p. 223.

⁶ Dworkin, R. *op.cit.*, p. 236.

⁷ Dworkin, R. *op.cit.*, p. 238.

aquestes mateixes persones puguin refusar qualsevol tipus de tractament de suport vital amb el risc de veure's abocades a una mort lenta i cruel.

Dworkin identifica tres factors bàsics sobre el morir: l'*autonomia moral personal*, en virtut de la qual les persones competents han de poder decidir sobre la pròpia mort comptant amb l'ajut de qui estigui disposat a facilitar-los-la; els *millors interessos*, en una interpretació no paternalista d'aquesta expressió, que també ha d'incloure el fet que algunes persones prefereixin seguir en vida sense que els importi en quines condicions; la *santedat*, el valor intrínsec o "sagrat" de la vida humana, encara que el malalt hagi decidit morir i que aquesta decisió vagi en la línia dels seus millors interessos. Aquest darrer és l'argument de John Locke, i també de Kant, en contra del suïcidi perquè, segons aquests autors, la vida humana no és "propietat" de la persona.

Com en el cas de l'avortament voluntari, Dworkin parteix de l'existència d'una visió secular o laica del caràcter "sagrat" de la vida humana com a fonament per argumentar *a favor* de l'eutanàsia i de l'ajuda al suïcidi. Les preguntes que l'autor es planteja són: "De quina vida estem parlant? I de quin benefici? I per a qui?", a les quals respon amb l'afirmació que el fet de *forçar* a persones perfectament competents i que, a més, manifesten de manera indubtable que volen posar fi a la seva vida, a continuar en vida —negant-los l'ajuda a morir— és causa de perjudici i els ocasiona un dany molt seriós i del tot evitable.

En la seva argumentació, l'autor proposa diferenciar entre *interessos d'experiència* i *interessos crítics*. Els primers els constitueixen tot allò que fa que la vida individual sigui plaent, de manera que les persones gaudeixin de les experiències diverses derivades del fet de viure. Però els humans tenim també *interessos crítics*, aquells que fan que la vida individual la puguem considerar *millor* (o més bona) si els podem satisfer, i el no reconeixement dels quals ens empitjora la vida. Aquests *interessos crítics* són, en darrer terme, els més importants, perquè conformen allò que per a cadascú dóna sentit al fet de viure i que, en definitiva, són la base i el fonament de la *dignitat personal* i de les *decisions crucials* que anem prenent al llarg de la vida, incloses les que tenen a veure també amb el nostre procés de morir.

Dignitat i *integritat* són els conceptes que juguen aquí un rol decisiu, car són el que defineix el nostre sentit de la vida i el que determina les nostres opcions, prioritats i valors subjacents a la manera de sentir i de viure l'existència individual. És en aquest sentit que Dworkin els qualifica de "sagrats".

D'aquí n'extreu la conclusió que la manera de morir pot satisfer (és a dir, pot ser coherent) o no els nostres *interessos crítics* (no els d'experiència, és clar), tant pel que fa al que ens pot passar

“si morim més tard”⁸, o sigui la nostra qualitat de vida i de mort, com a la forma de morir, la manera com acabem morint. A més, per a moltes persones la continuada i extrema dependència d’altres va en contra dels seus *interessos crítics*, del seu sentit de la dignitat personal. Pot passar que continuar en vida no satisfaci els millors interessos, el sentit d’identitat i la integritat d’aquestes persones, les quals poden voler, per coherència, que la manera de morir expressi els valors primordials de la seva vida. La cita de Nietzsche és molt oportuna: “Vull morir amb orgull, quan ja no em sigui possible viure amb orgull” (*El crepuscle dels déus*).

El poder polític, l’Estat, no hauria d’imposar cap concepció general i uniforme sobre el morir, no hauria de fer servir el codi penal, sinó que, al contrari, hauria d’encoratjar els ciutadans perquè prenguin decisions sobre el seu futur. I si no es troben en condicions de fer-ho, el Dret hauria de deixar aquestes decisions en mans de les persones que més coneixin els *millors interessos* de les persones vinculades. Dworkin clou aquest capítol amb una afirmació contundent: “Fer que algú acabi morint d’una manera que altres aproven però que *ell* ho veu com una contradicció horrorosa i radical amb els valors de la seva vida, és una forma repugnant i devastadora de tirania”⁹.

El darrer capítol del llibre, que duu el títol de *La vida més enllà de la raó*, tracta la qüestió de les situacions de les persones amb demència tipus Alzheimer ja molt avançada; i ho fa mitjançant la mateixa distinció entre interessos d’experiència i interessos crítics, com en el cas de l’eutanàsia.

La pregunta que es fa l’autor no és mèdica, sinó moral: “Quins són els drets morals que tenen, o que conserven, aquestes persones en la darrera fase de la demència i què és el millor per a elles?”. Perquè, òbviament, no sempre han estat demenciats. En el passat van ser persones perfectament capaces de decidir per si mateixes i en el seu benefici, d’acord amb el que entenien per benefici. En la seva anàlisi, Dworkin relaciona la dignitat amb el *respecte* per la persona *que va ser* (abans de la demència), encara que *ara* ja no tingui consciència de la pròpia dignitat. Però la tenia abans, i segurament és això el que ara cal respectar. D’aquí la importància enorme de fer previsions mitjançant un document de voluntats anticipades.

Per il·lustrar-ho, explica el cas de Margo, una dona de 64 anys amb Alzheimer avançat i a qui el metge resident que en tenia cura trobava que era una de les persones més felices que mai havia conegut: pintava (sempre el mateix, però li agradava), passava les pàgines d’un llibre que no llegia, saludava tothom afectuosament sense reconèixer ningú, menjava amb plaer el que li agradava... i tot de coses així. Si aquesta dona hagués atorgat un document de voluntats

⁸ Dworkin, R. *op.cit.*, p. 273.

⁹ Dworkin, R. *op.cit.*, p. 284.

anticipades precisant que en cas de patir en un futur demència irreversible com no voldria que s'actués amb ella mèdicament, cal respectar la seva voluntat expressada en aquest document encara que *ara* semblés molt feliç en la seva demència?

La distinció abans esmentada entre aquells dos tipus d'interessos és aquí perfectament rellevant. El respecte per l'autonomia moral de les persones, pel seu sentit de la dignitat i de la integritat, obliga a respectar el que consta en el document de voluntats anticipades que haguessin redactat, si fos aquest el cas. El contrari no és més que una forma extrema de paternalisme moral injustificat que acaba causant danys a aquestes persones.

La conclusió general del llibre gira a l'entorn del terme *dignitat*, que Dworkin lliga directament amb la *llibertat* individual, entesa en especial com a *llibertat de consciència* que cap govern democràtic no ha de coartar ni impedir. Qualsevol Constitució democràtica que es fonamenti en principis ha de garantir aquest dret a tothom. Si la vida és "sagrada", ho és perquè fa possible la dignitat i la llibertat de les decisions individuals: així tanca Dworkin el cercle virtuós.